

A KELET–NYUGATI KERESKEDELEM ALAKULÁSA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÖZÖS PIAC LÉTREJÖTTÉRE

Írta: VIDÁCS FERENC

Korunk legjellemzőbb vonása a két világrendszer egymás mellett élése és harca. A két rendszer együttélésének elvi és gyakorlati kérdéseit Lenin dolgozta ki. Kimutatta, hogy a különböző társadalmi berendezkedésű országok egymás mellett létezésének alapvető feltétele az aktív békés egymás mellett élés. Ez az elv megköveteli, hogy a két rendszer diplomáciai, gazdasági, kulturális kapcsolatot teremtsen egymással.

A békés egymás mellett élés legfontosabb feltétele, hogy kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok jöjjenek létre a két rendszer között. A gazdasági kapcsolatok közül pedig a kelet–nyugati kereskedelem bír nagy jelentőséggel.

E gondolatok jegyében tekintsük át a kelet–nyugati kereskedelem történetét, fejlődését, jelenlegi helyzetét, valamint a Közös Piac megalakulásának hatását a kelet–nyugati kereskedelemre.

A kelet–nyugati kereskedelem fogalma és története

A kelet–nyugati kereskedelem fogalom alatt nem valami földrajzi elhatárolást kell értenünk. Nem a földrajzi Kelet és Nyugat kereskedelméről van szó, mert például Japán a kelet–nyugati kereskedelem szempontjából nyugatnak számít, míg a Nyugaton elhelyezkedő NDK vagy Kuba keletnek. Közelebb állunk a fogalom értelméhez, ha a szocialista és kapitalista országok közötti kereskedelemről beszélünk. Bár ez a meghatározás sem pontos, mert amikor a kelet–nyugati kereskedelmet emlegetjük, nincs szó a gyengén fejlett országokkal lebonyolított kereskedelemről. Következésképpen a kelet–nyugati kereskedelem vizsgálatában a szocialista országok és a fejlett tőkés országok közötti kereskedelmet kell elemeznünk.

A kelet–nyugati kereskedelem története több szakaszt foglal magában [2].

a) 1917–1945-ig tartó szakasz:

Ebben az időben vetődött fel a Kelettel kapcsolatos kereskedelem néhány problémája.

Az intervenciótól kezdve a kereskedelmi háborúkon át a gazdasági bojkottig minden megtalálható az imperialista államok fegyvertárában. A Szovjetunió függetlenségének sarkalatos kérdése volt a külkereskedelem állami monopóliumának megteremtése és a tervgazdálkodás bevezetése. Éppen ezért a tőkés országok támadásának célpontja e két alappillér volt.

b) 1945–1953-ig tartó szakasz:

A második világháború befejeződése után az imperialista nagyhatalmak a háború alatti szövetségesük, a Szovjetunió és a szocialista országok ellen fordultak. Miután megszabadultak veszélyes ellenfeleiktől, a fasiszta nagyhatalmaktól, felbontották a szövetségi megállapodást, bár a háború utáni 2–3 évben még nem jelenik meg a kelet–nyugati kereskedelem problémája az újjáépítési akciók miatt. 1948-tól kezdve egyre inkább érvényesül az Egyesült Államok kelet–nyugati kereskedelmet gátló politikája, amelynek következtében jelentősen csökkent az USA kereskedelme Kelet-Európa országaival [3]: 1947: 426 166; 1948: 166 073; 1949: 108 595 (ezer dollár). Az USA az 1948. április 3-án törvénybe iktatott Marschall-tervvel igyekezett hasonló kereskedelemgátló rendszabályok meghozatalára rávenni a többi európai tőkés országot is.

Azok az országok, amelyek Marschall-segélyben részesültek, kötelesek voltak kereskedelempolitikájukat mindenben az USA érdekeinek megfelelően alakítani.

Egyre nőtt azon áruk száma, amelyek embargó-listára kerültek. Általában a hadi jelentőségű áruk szerepeltek ezen a listán, de később ezek sora kiegészült olyan árukkal is, mint a nyersgyapot, traktoralkatrészek, rádiócsövek, műgyanta, orvosi műszerek. Sőt 1950-ben nemzetbiztonsági érdekekre hivatkozva az USA-ban ellenőrzés alá vették a penicillin és a streptomycin kivitelét is.

A koreai háború kitörése után Washington teljes kiviteli tilalmat rendelt el a Szovjetunióval, Kínával, s a népi demokratikus országokkal szemben, majd felmondta az addig érvényben levő kereskedelmi szerződéseket. A Marschall országokat pedig a segély megvonásával fenyegette abban az esetben, ha a tiltott cikkek kereskedelmét a szocialista országokkal továbbra is fenntartják. Természetesen a kelet–nyugati kereskedelemnek ez a mesterséges visszatartása nemtetszést váltott ki a nyugat-európai országokban. Nagyon érzékenyen érintette őket az a veszteség, amelyet a kelet–nyugati kereskedelem csökkenése okozott számukra.

Az embargós politika teljes egészében sikertelenségre volt kárhoztatva. Az USA eredeti célja az volt az embargó bevezetésével, hogy a szocialista országok gazdasági fejlődését lehetetlenné tegye, megakadályozza a békés építőmunkát.

A szocialista tábornak gazdasági blokádnak alá vétele képtelenség. Egy természeti kincsekben gazdag, nyersanyagforrásokkal és energiahordozókkal jól ellátott, 1 milliárd főt számláló világrendszer elszigetelni nem lehet.

Kudarccal végződött az embargós politika azért is, mert az európai tőkés országok érdekei ellen irányult. Különösen Anglia és Franciaország lépett fel a diszkriminációs politika ellen. Harold Wilson munkáspárti képviselő 1954-ben kijelentette: „Biztos vagyok benne, hogy a kormány felismeri: a jelenlegi stratégiai ellenőrzési módszerek bennünket sújtanak és inkább alkalmasak a Nyugat megosztására, mint egyesítésére.” [4].

Franciaországban is felismerték az embargó káros voltát: „Mindenesetre abnormális állapot, hogy a rubelövezet országai, amelyekben lázas építés folyik, Franciaország külkereskedelmében kevesebb, mint 2%-kal vesznek részt.” [5].

Az embargó bevezetésével nem érte el az USA politikai céljait sem. Azt remélte, hogy a Keletre irányuló kereskedelem megtiltásával nyugati partnerei elesnek a Kelettel kapcsolatos kereskedelem előnyeitől, s így továbbra is függőségi helyzetben maradnak az USA-val szemben.

A szocialista országok elleni kereskedelmi blokád nemhogy tartósan megzavarta volna ezen országok belső gazdasági életét, hanem az ellenkező, a pozitív hatást váltotta ki bennük. Tudniillik az, hogy a népgazdaság számára oly fontos cikkek embargó listára kerültek, arra ösztönözte őket, hogy saját maguk állítsák elő azokat. Így történt ez pl. Csehszlovákia esetében is. 1947-ben Csehszlovákia egy teljes lemezhengerei berendezésre kötött szerződést az Egyesült Államokkal. Az árut mégsem adták ki arra való hivatkozással, hogy ez veszélyezteti az USA gazdasági és politikai érdekeit. (Bár a vételár már ki volt egyenlítve.) Ennek az eredménye az lett, hogy Csehszlovákia megkezdte a hengersorok gyártását és 10 év alatt eljutott odáig, hogy az igényeket mindenféle típusban ki tudja elégíteni.

Vegyünk hazai példát is. Megtiltották a gördülőcsapágyak és néhány műszer behozatalát is. Magyarország megkezdte az elektromos műszerek és a csapágyak gyártását s ma már tekintélyes konkurensként jön számításba a tőkés piacon is.

Nem alaptalanul jegyezte meg egy osztrák lap: „A gyakorlat megmutatta, hogy az embargó politikának úgyszólván csak negatív eredménye volt. Éppen a kiviteli korlátozások révén segítették hozzá a keleti tömböt annak felismeréséhez, hogy hol vannak nehézségek, nehézipari szűk keresztmetszetek.” [6].

Megkönnyítette az embargó bevezetését az Egyesült Államok számára a második világháború utáni különleges helyzet. A világháborúból a nyugat-európai országok szétzilált gazdasággal, tönkrement termelőkapacitással kerültek ki. Ez átmenetileg igen erős konjunktúrát jelentett. A háború okozta áruínséget ki kellett elégíteni. De a konjunktúra lanygulásával megváltozott a világpiacon a helyzet is: eladók piacából (Sellers' Market) vevők piaca lett (Buyers' Market). Így aztán nehéz lett volna továbbra is exportkorlátozó politikát folytatni, ami a meglevő piacproblémákat csak súlyosbította volna.

A fenti korlátozó intézkedések következtében természetesen a kelet–nyugati kereskedelem volumene csökkenő tendenciát mutat. 1953-ban érte el mélypontját. Ettől kezdve fokozatosan emelkedik. Sorra lebontják a kereskedelem előtt álló tilalmi akadályokat, enyhül az embargó. Kézzelfoghatóvá válik annak hatástalansága, de nem szabad megfeledkeznünk negatív hatásairól sem, ami abban jelentkezett, hogy fenntartotta és fokozta a hidegháborús feszültséget, gátolta a tudományos és műszaki felfedezések kicserélődését.

c) 1953-tól napjainkig tartó szakasz:

Az 1953-as mélypontról a kelet–nyugati kereskedelem emelkedést mutat. Amint a nemzetközi helyzet nem tette lehetővé a kereskedelmi korlátozások fenntartását, a két tömb közötti kereskedelem rohamosan emelkedett. Ebben az időben ez a növekedési ütem meghaladta a világkereskedelem átlagos fejlődési ütemét. Az említett növekedési ütemből az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

1. a kelet–nyugati kereskedelem a világkereskedelemnek legtöbb perspektívát nyújtó ága. 1960-ban a tőkés országokkal lebonyolított árucsereforgalom növekedési üteme 22%, míg a tőkés világpiac növekedési üteme csak 11,4%-os volt [7],

2. még jó konjunktúra esetén is a tőkés világkereskedelemnek legstabilabb, hosszabb időszakra nézve is jó elhelyezési picakot nyújtó része a kelet–nyugati kereskedelem.

A következőkben a számok nyelvén, a statisztika segítségével mutatom be a kelet–nyugati kereskedelem alakulását [8].

A KGST-országok exportjának alakulása⁹

Év	Összesen	KGST-országokba	Fejlett tőkés országokba
1951	100	100	100
1953	127	134	94
1955	149	147	136
1958	189	187	174
1961	264	277	247
1962	293	315	265

A táblázat adataiból látható, hogy a KGST-országok exportja 11 év alatt majdnem háromszorosára növekedett. Egymás közötti forgalmuk valamivel gyorsabban fejlődött. A fejlett tőkés országokba irányuló exportjuk rohamos, de korántsem egyenletes fejlődést mutat.

Még kedvezőbb képet kapunk, ha az import oldaláról teszünk összehasonlítást:

A KGST-országok tőkés importjának alakulása¹⁰

Év	Összesen	Fejlett tőkés országokból
1951	100	100
1953	92	102
1955	147	142
1958	217	207
1961	357	321
1962	394	350

Valamennyi európai szocialista országok külkereskedelmében igen tekintélyes hányaddal szerepelnek a tőkés országok, bár ez országonként és időszakonként igen változó mértékű.

A nem szocialista országok részesedése a KGST-országok külkereskedelmében (%-ban)¹¹

O r s z á g	1955	1958	1961	1962
Bulgária	10,5	14,0	16,5	20,0
Csehszlovákia	30,0	29,7	31,7	27,5
Lengyelország	36,3	41,6	39,0	36,6
Magyarország	38,9	28,1	28,6	28,0
NDK	27,8	20,5	24,0	21,8
Románia	18,2	22,1	32,0	32,8
Szovjetunió	20,7	26,2	33,5	34,2

Szembevetendő itt Lengyelország magas részesedési aránya, ami hagyományos külkereskedelmi kapcsolataira vezethető vissza. Szerepet játszik ebben még a Lengyelország és a nyugati országok között kialakult viszonylag kedvező munkamegosztás.

Nem kapunk helyes képet, ha a fent említett átlagos részesedési arányszámokból próbálnánk megítélni a két ellentétes társadalmi berendezkedésű országcsoport közötti kereskedelem fontosságát. Annál inkább igaz ez, mivel országonként is, de egyes áru-fajták tekintetében is igen nagy eltéréseket találunk az átlagos részesedéstől.

Így például: 1961-ben Finnország exportjában a KGST országok 17,5%-ban, Ausztria kivitelében 14,6%-ban, Görögországéban pedig 22,4%-ban részesedtek. Ellenkező irányú eltérést tapasztalunk az USA esetében. A második világháborút megelőző években a jelenlegi szocialista országok az USA külkereskedelméből 5,5–6,5%-kal részesedtek.

A második világháború után, de különösen 1953-tól ez a részesedési arányszám aligha haladja meg az 1%-ot. Bár mind az USA, mind a szocialista országok külkereskedelmi forgalma ez idő alatt nagymértékben nőtt. (1948–1962 között a szocialista országok külkereskedelme háromszorosára, az Egyesült Államoké pedig 90%-kal nőtt.)

A közölt számok világosan tükrözik, hogy a szocialista országokkal való külkereskedelem növelésének legfőbb akadályozói az Egyesült Államok hidegháborús, monopólistikus gazdasági körei.

Amint azt már az előzőekben is említettem, a kereskedelmi forgalom a Kelet és Nyugat között 1953-tól kezdődően nagyarányú fejlődést ért el. Hangsúlyozom: a fejlődés volt óriási, hiszen a kölcsönös forgalom abszolút értékét tekintve még nagyon alacsony szinten mozog. Éppen e csekély forgalomban jelentkezik a kelet–nyugati kereskedelem egész problematikája.

Ezek után fel kell tennünk a kérdést, hogy milyen tényezők segítették elő ezt a fejlődést? Melyek azok a körülmények, amelyek hozzájárultak a két fél közötti forgalom növekedéséhez? Arról van szó, hogy a nyugati hatalmak megbánták volna régi bűnüket és jóvá akarnák ezt tenni? Nem, erről szó sincs! Objektív törvények, törvényszerűségek, a kapitalista társadalom belső és külső ellentmondásai, a két rendszer gazdasági és politikai erőviszonyában bekövetkezett változások vezettek ehhez az eredményhez. A fejlődést elősegítő tényezők az alábbiak:

1. A századunkra jellemző tudományos-technikai forradalom,
2. a tőkés országok piacproblémájának kiéleződése,
3. a szocialista országok ipari színvonalának emelkedése,
4. a józan ész politikájának térhódítása a kereskedelemben.

E tényezők közül a piacproblémával bővebben szeretnék foglalkozni, a többit csak érintem.

a) A XX. században kibontakozó *tudományos és technikai forradalom* hatására többek között abban mutatkozik meg, hogy szükségszerűen a nemzetközi munkamegosztás elmélyítésére, az országok közötti szakosodásra és a specializációra vezet.

A termelőerők fejlődése, a technikai szint emelkedése szükségessé tette a nagy gazdasági egységek létrejöttét. Versenyképes vállalat alapítása csak óriási pénzüsszeggel lehetséges, mert a tőke szerves összetétele — az említett ok miatt — állandóan nő. A tudományos és technikai forradalom legújabb eredményei-

nek alkalmazása a termelésben megnöveli annak állandó tőke igényességét. Az egyre élesedő versenyharc pedig még jobban kényszerít modernizálásra. A nagygá nőtt gazdasági egységekben a termelés csak abban az esetben kifizetődő, ha áttérnek a szétaprózott termelésről a szériagyártásra. Létkérdésként merül fel, hogy maximálisan kihasználják a termelési kapacitásokat, ami csak a sorozatgyártás bevezetésével valósítható meg. Ez viszont megköveteli a belső és külső piacok kiszélesítését. A piacok bővítése pedig másként nem lehetséges, csak ha élnek az ésszerű munkamegosztás lehetőségeivel. Nyilvánvaló, hogy egy bizonyos termék piacát csak akkor lehet szélesíteni, ha a nemzetközi munkamegosztás kereteiben kevesen állítják elő az illető terméket. (Természetesen óriási szérianagyság mellett.) Más termékekből a szükségleteket egy másik ország fedezi (az előbbi ország szükségleteit is).

A fent vázolt fejlődési tendencia jellemző az egész világ gazdaságára, fokozottabban külön a tőkés és külön a szocialista országokra. De nem szabad figyelmen kívül hagyni a kelet–nyugati viszonylatban sem, mert itt is fokozza a két tábor egymásrautalságát. Mélyíti a két fél közötti munkamegosztást, ezzel alapot nyújtva a külkereskedelmi forgalom bővítéséhez.

b) *A piacprobléma* nem új dolog a kapitalizmus történetében. Hiszen a klasszikus kapitalizmus túltermelési válságai végső soron mind erre vezethetők vissza. Amikor a termelés messze elszakadt a felvevő piac lehetőségeitől, a válság volt hivatott megoldani az ellentmondást. A válság és a depresszió nagyjából újra helyreállította az egyensúlyt, ezzel a piacprobléma is minimálisra csökkent. Az imperializmus és a kapitalizmus általános válsága annyiban hozott változást a klasszikus kapitalizmushoz képest, hogy állandósította a piacproblémát. A technika és a tudomány fejlődése megnövelte az imperializmusban a termelés kibővítésének lehetőségét, ugyanakkor azonban a megtermelt termékek realizálása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. A piacprobléma állandósulásában nagy szerepet játszik az a tény, hogy

1. a tőkés országokban a termelés messze meghaladja a belső piac fizetőképes keresletét,
2. az imperialista nagyhatalmak egész sor gyarmati ország felett vesztették el gazdasági és politikai uralmukat,
3. a szocialista világrendszer kialakulásával területileg is összeszűkült a kapitalista világ.

Látnunk kell azonban, hogy a területi összeszűkülés nem jelentette azt, hogy a tőkés világ kereskedelmi forgalma csökkent volna, hanem éppen ellenkezőleg; az uralmi szférák elvesztésével párhuzamosan nőtt a kereskedelmi forgalom. Ugyanakkor az is világos, hogy adott nagyságú piacterületen kell most már az egyre növekvő ipari és mezőgazdasági áruk tömegét értékesíteni. Márpedik az adott nagyságú területen osztozkodni mindig a meglevő erőviszonyok alapján lehetséges, viszont az erőviszonyok megváltozása a második világháborút követő közel két évtizedben, de különösen az utolsó tíz esztendőben rohamosan ment végbe. Ebből ered a tőkés világ egyik legfőbb és egyre súlyosbodó problémája: a piackérdés.

A tőkés országok közötti ellenétek mindig a piackérdésben csúcsosodnak ki. Az egymás közötti harc kiéleződését csak fokozza az, hogy a háborúban legyőzött imperialista hatalmak gazdasága a vártnál gyorsabban helyreállt s a vártnál erősebb partnerek váltak belőlük.

Az erőltolódást jól tükrözi a fő tőkés exportőr államok százalékos
részesedésének alakulása a tőkés világ kivitelében.¹²

O r s z á g	1937	1947	1957	1960
USA	14,2	32,5	20,9	18,1
Nyugat-Európa	42,9	28,5	41,4	45,6
Ebből:				
NSZK	10,1*	0,5	8,7	10,2
Anglia	11,2	9,8	9,3	8,9
Franciaország	4,1	4,0	5,1	6,1
Olaszország	2,4	1,4	2,6	3,3
Japán	5,1	0,4	2,9	3,6
Kanada	4,4	6,0	5,2	5,0

*Egész Németország.

A táblázat adatai alapján a következő erőltolódásokról, változásokról kell beszélni: a második világháború után legszembetűnőbb az NSZK előretörése mind az ipari termelés, mind pedig a kivitel tekintetében. Azzal pedig, hogy maga mögött utasította Angliát, Nyugat-Európa legfőbb exportnagyhatalmává vált. Az USA vezető szerepe 1947-hez képest nagyon gyors csökkenést mutat. Míg 1947-ben a nyugat-európai országok csak kb. a háromnegyedét exportálták az USA exportvolumenének, addig 1960-ban az előbbieket ugrásszerűen növelték részesedésüket s több mint kétszeresét exportálták az USA kiviteli keretének.

Joggal állapítja meg a Moszkvai Nyilatkozat, hogy „A kapitalizmus fejlődésének egyenlőtlensége miatt folyamatosan változnak az imperialista államok közti erőviszonyok. Minél jobban szűkül az imperialista uralom területe, annál élesebben jelentkeznek az ellentétek az imperialista hatalmak között. Rendkívül kiéleződött a piacprobléma.” [13].

Különösen elkeseredett és éles harc folyik a tőkés világpiacon a mezőgazdasági áruk értékesítési lehetőségeiért. A tőkés mezőgazdaságnak égető és megoldatlan problémája az állandósult túltermelés. Ismeretese az USA azon intézkedései, amelyekkel a mezőgazdasági túltermelést próbálja megoldani. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a túltermelés az utóbbi években a növénytermelésről áttért az állattenyésztésre is. Itt önkéntelenül is azokra a csatározásokra kell gondolnunk, amelyek az elmúlt évben az Egyesült Államok és a Közös Piac között folytak le. A közgazdasági irodalomba „baromfi-háború” néven bevoznult harcnak is fő indító oka az Egyesült Államok egyre súlyosbodó értékesítési problémája volt.

Végül a piacprobléma rendkívüli kiélezettségének egyik fontos tényezője a gazdasági integrációs szervezetek megalakítása. A gazdasági integrációs szervezetek létrehozásával keresnek megoldást a piacproblémára. Csakhogy az új államközi szövetségek nem szüntetik meg az egyes országok és országcsoportok közötti konkurrenciaharcot. Az így létrejött szövetségek a valóságban ugyanis a tőkés világpiac újrafelosztásának új formái. Míhelyt megváltoznak az erőviszonyok, amelyek alapján a szervezetek létrejöttek, érdekösszeütközésre kerül sor. Igen bonyolult feladat lenne az ellentétek szálait kibogozni, ezért csupán a gyakran emlegetett Közös Piac alapvető belső ellentétére, Franciaország és

Németország ellentétére utalok. Franciaország éghajlata, talaja alkalmas mezőgazdasági termékek előállítására, ezért De Gaulle minden erejét arra összpontosítja, hogy Franciaország a Közös Piac „kenyér-kosarává” váljon. Nyugat-Németország viszont nem óhajt — legalábbis egyelőre — lemondani a hagyományos dél-amerikai kereskedelmi kapcsolatairól, mert Argentína, Brazília csak akkor hajlandó és képes az NSZK ipari termékeit átvenni, ha ezekért mezőgazdasági termékekkel fizethet.

A piacprobléma éleződése arra készíti a vezető tőkés gazdasági köröket, hogy mind élénkebb figyelemmel kísérik a stabil piacot jelentő kelet—nyugati kereskedelmet.

c) Szerepet játszik a kelet—nyugati kereskedelem bővülésében az egyes *szocialista országok ipari színvonalának emelkedése*. Bár a szocialista országok exportjában az ipar részaránya viszonylag alacsony szinten mozog, mégsem hanyagolható el az a tény, hogy a szocialista világrendszer néhány fontos gépipari termék gyártásában világszínvonalra emelkedett. (Mi főleg mezőgazdasági termékekkel szerepelünk a nyugati piacon.) Ilyen körülmények között aztán megnőtt a tőkés országok érdeklődése a szocialista világpiac iránt.

d) Már Lenin utalt arra, hogy a tőkés országok részéről kettős tendencia nyilvánul meg a szocialista országok felé. Egyrészt az a fékevesztett düh, amelynek képviselői még a nukleáris háborútól sem riadnak vissza azért, hogy a szocializmust eltöröljék a föld színéről. Másrészt pedig a szocializmussal együttműködni kívánó törekvések. Ezt a nézetet valló üzleti körök természetesen nem a szocializmussal szemben érzett szimpátiájuk által vezéreltetnek, hanem a szocialista országokkal folytatott kereskedelem konkrét *gazdasági előnyei* kecsegtetik őket. A szocialista országok felé való közeledés jellemző az olasz, a japán és egy egész sor európai ország gazdaságpolitikájára. Igen jellemző egy tekintélyes japán gazdasági lapnak, a The Oriental Economist-nak az 1961 novemberi számában megfogalmazott álláspontja: „Figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunió erőteljesen fejleszteni kívánja Szibériát, amely ily módon a japán termékek hatalmas piacává válhat... országunk földrajzilag igen előnyös helyzetben van és Szibéria fejlesztési programja következtében a kereslet gépekben és ipari felszerelésekben óriási lesz.” Majd így folytatja: „Kizárólagosan gazdasági szempontból egy olyan óriási és stabil piac, mint a Szovjetunió, amely mentes a gazdasági ciklusok ingadozásaitól, igen vonzó.” [14]. E kijelentések szellemében jártak el a japán cégek, amikor 1963-ban az amerikai nyomás ellenére is vállalták, hogy továbbra is szállítják a nagytérű vezetékcsoveket a Szovjetunióba. Heves ellenállási mozgalom fejlődött ki a washingtoni döntés ellen, ami érthető is, hiszen a japán acélipar már néhány éve kapacitáskihasználtsággal küzd. Figyelemre méltó, hogy az amerikaiaktól rendkívül mértékben függő japán cégek sem hajlandók az amerikaiak által meghirdetett kereskedelempolitikát folytatni.

Hasonló törekvéseket figyelhetünk meg Anglia részéről is. A nemrégiben Moszkvában járt angol kereskedelmi delegáció vezetője kijelentette, hogy a Kelttel kapcsolatos kereskedelem fejlődése előtt ragyogó perspektívákat lát. Anglia ilyen irányú állásfoglalását mutatják azok a tárgyalások is, amelyek az utóbbi időben Anglia és az USA között folynak. E tárgyalások központi problémája, hogy miként lehet elősegíteni a kelet—nyugati kereskedelem fejlődését. Az Egyesült Államok mereven ragaszkodik ahhoz, hogy a kereskedelmi hitel időtartamát ne terjesszék ki hosszabb időszakra. Anglia viszont — éppen

a Szovjetunióval kapcsolatos kereskedelem bővítése érdekében — mindent megtesz, hogy az eladási feltételek könnyítésével növelje a forgalmát. „Félő”, hogy Angliának ez a lépése kiterjed a más szocialista országokkal lebonyolított kereskedelmére is.

Az eddig tárgyalt anyagból kitűnik, hogy a kelet–nyugati kereskedelem fejlődése rohamos volt, gyorsabban növekedett, mint a tőkés országok egymás közötti kereskedelme. A helyzet reális értékelése érdekében hangsúlyozni kell, hogy ez a gyors fejlődés csak a kelet–nyugati kereskedelem törvényszerűségeit és lehetőségeit mutatja. Ha azonban az abszolút számokat nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy a fejlett tőkés és a szocialista országok közötti kereskedelem még csak a kezdet kezdetén áll. Sok még a tennivaló, különösen a hidegháborús koncepció utóhatásainak felszámolása területén. De nézzük a számokat, amelyek egyben rámutatnak az egész kelet–nyugati kereskedelem problematikus voltára!

Jelenleg a fejlett tőkés és a szocialista országok ipari termelése a világ ipari termelésének kb. 80%-át adja. Míg e két országcsoport közötti kereskedelem a világkereskedelemnek csak kb. 4%-át teszi ki. 1960-ban a tőkés országok egymás közötti forgalma kb. 200 milliárd dollár, míg a kelet–nyugati kereskedelem volumene 5,4 milliárd dollár volt [15]. A két-két szám szembeállítás nem igényel kommentárt. Mindenki előtt világos, hogy ez nem felel meg a lehetőségeknek. Ez az aránytalanság jelenti a kelet–nyugati kereskedelemben a problémát, mert a kereskedelem jelenlegi szintje sem haladja meg a 6 milliárd dollárt. Szocialista közgazdászok számítása szerint a kelet–nyugati kereskedelem értéke elérhetné a 10–12 milliárd dolláros értéket, mert a lehetőségek adottak lennének. A nyugati hivatalos gazdaságpolitika álláspontja szerint kereskedelmükben a szocialista országok részesedése nem haladhatja meg a 4%-ot, mert ez már olyan függőséget eredményezne, amely elviselhetetlen lenne számukra.

Még jobban eltorzul a kelet–nyugati kereskedelem, ha a szovjet–amerikai viszonylatban vizsgáljuk. Ez abszolút értékét tekintve megegyezik a Szovjetunió és Norvégia kereskedelmével.

Tőkés részről próbálják is gazdasági okokkal megmagyarázni ezt a kirívó aránytalanságot. Nekünk éppen ellenkező a véleményünk: a kelet–nyugati kereskedelem ilyen alacsony voltának semmiféle gazdasági indoklását nem lehet adni, mert a gazdasági okok éppen a fejlesztés irányába hatnak (pl. nemzetközi munkamegosztás, sorozatgyártás stb.). Szerintünk ez a kérdés mindig mint politikai kérdés merül fel, csak politikai okokkal lehet kapcsolatba hozni.

A teljesség igénye nélkül vizsgáljunk meg néhány vélt, vagy valóságos akadályt azok közül, amelyeket a burzsoá gazdasági sajtó, vezető gazdasági és politikai körök emlegetnek és amelyekben felelőssé tesznek bennünket a leti kereskedelmük elégtelen volumenéért.

A külkereskedelem állami monopóliuma és a tervgazdálkodás

Nyugati részről gyakran emlegetett érv, hogy a kelet–nyugati kereskedelem ezért nem fejlődhet egészségesen, mert az állami tervgazdálkodás, ezen belül a külkereskedelem tervezése nem nyújt megfelelő piaci lehetőségeket Nyugat számára. A szocialista országokban a külkereskedelmi monopólium miatt

megszűntek a nemzetközi kereskedelem általánosan érvényes formái, nem érvényesül az ún. „szabad piac” feltétele. Addig nem is várható — szerintük — nagyobb változás, amíg ezen akadályozó tényezők hatnak. Kétségtelen tény, hogy a két rendszer eltérő viszonyaiból adódnak nehézségek a kereskedelem fejlesztése területén, de ezeket meg lehet oldani anélkül, hogy az egyes országok gazdasági berendezkedését megváltoztatnánk. (Mint ahogy a gyakorlat azt be is bizonyította.) A nyugati országok vezető gazdasági és kereskedő körei régen megtalálták már az együttműködés különböző módjait és lehetőségeit a külkereskedelmi monopólium alapján dolgozó vállalatokkal. A tervgazdálkodás és a külkereskedelmi monopólium előnyeinek felismerése ugyanis érdeklődésüket a szocialista világpiac felé fordítja. A valóságban a tervgazdálkodás és a külkereskedelmi monopólium stabilizáló tényezőként szerepel a kelet–nyugati kereskedelemben.

A nem szubjektív elhatározásokból és kívánságokból kiinduló, hanem objektív, közgazdaságilag és tudományosan kidolgozott népgazdasági terv biztos alapot ad a külkereskedelem tevékenységének, biztos áruelhelyezési és vásárlási lehetőséget nyújt a tőkés országok kereskedői számára. A külkereskedelmi monopólium nem köti meg az egyes vállalatokat. A terv keretein belül ugyanis a vállalatok maguk döntenek az egyes kötésekkel illetően, s maguk kötnek üzleteket a külföldi cégekkel. Természetesen a kötéseknel figyelembe veszik az államközi megállapodások kontingenseit, a beszerzés, illetve az értékesítés feltételeit (ár, minőség, fizetési feltétel, szállítási határidő stb.), valamint a fizetési mérleg várható alakulását. Olyan kötelező előírás nincs, amely a vállalatot arra kötelezné, hogy valamely árut annak minőségi, ár-, fizetési és szállítási feltételeitől függetlenül egyik vagy másik meghatározott viszonylatban értékesítsen vagy szerezzen be.

A hagyományos áruszerkezet megváltozása

A polgári közgazdászok körében elég sűrűn hangoztatott érv, hogy a kelet–nyugati kereskedelem bővülésének egyik fő akadálya annak a hagyományos áruszerkezetnek a megváltozása, amely a háború előtti kereskedelmet jellemezte a jelenlegi szocialista és a kapitalista országok között. Ismeretes, hogy a jelzett időszakban a jelenlegi szocialista országok a nyugati piacon döntően mezőgazdasági- és élelmiszercikkekkel szerepeltek, importjuk pedig főleg gépi berendezésekből, ipari készárukból állt. Most viszont már nem szállítanak olyan mértékben nyersanyagokat és élelmiszercikkeket, s nem vásárolnak a korábbi mértékben ipari készárukat. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy ezért nem fejlődhet egészségesen a kelet–nyugati kereskedelem. Ez az állításuk is könnyen cáfolható.

A kelet–nyugati kereskedelem áruszerkezetének ilyen irányú eltolódása nem egyedülálló jelensége a világkereskedelemben. Tény, hogy a kapitalista fejlődés kezdeti szakaszán, sőt az imperializmusban is a nemzetközi munkamegosztást az jellemezte, hogy a fejlett ipari országok ipari készárukat szállítottak az iparilag fejletlenebb országokba, míg az utóbbiak nyersanyaggal és élelmiszerekkel szerepeltek a világkereskedelemben. Ennek megfelelően történt az országok csoportosítása gyarmattartókra és gyarmatokra, valamint fejlettekre és fejletlenekre.

A második világháború után mélyreható változás állt be a világkereskedelemsztruktúrájában. A változás jól érzékelhető a következő statisztikai összeállításban.

Árucsoportok részesedése a világexportban¹⁶
(%-ban)

Árucsoport	1913	1953
Mezőgazdasági eredetű nyersanyagok	22,2	14,6
Élelmiszerek	25,1	21,6
Ásványi eredetű nyersanyagok	14,7	19,8
Élelmiszerek és nyers- anyagok együtt	62,0	56,0
Ipari készáruk	38,0	44,0

A táblázatból kitűnik, hogy mezőgazdasági cikkek, élelmiszerek, nyersanyagok részesedése a nemzetközi kereskedelemben csökken. Ez a csökkenési tendencia az utóbbi időben egyre gyorsabb ütemű. A világkereskedelem egészén belül rohamosan növekszik az ipari áruk részesedése.

Ilyen általános fejlődési tendenciák árnyékában próbálják a kelet–nyugati kereskedelem akadályaként feltüntetni az áruszerkezet megváltozását. Nem kell különösebben mély elemzőkészség, hogy rámutassunk ezen állítás fonákosságaira. Ugyanaz az áruösszetétel változás végbemegy az egész világon s a világkereskedelem egészében véve mégis fejlődést mutat, akkor nem lehet akadályozó tényező a Kelettel kapcsolatos kereskedelemben sem. Inkább arról van szó, hogy az európai fejlett tőkés országok különböző intézkedéseikkel, diszkriminatív blokkalakítási politikájukkal elzárják az utat a szocialista országok ipari készáruai elől, továbbra is fenn akarják tartani a kolonializmus idejéből jól ismert gazdasági kapcsolataikat.

A gazdasági autarkia

A burzsoá gazdasági lapok a kelet–nyugati kereskedelem kibővülése ellenható tényezőként hivatkoznak a gazdasági autarkiára. Arra, hogy a szocialista országok egyenként is, de az egész szocialista világrendszer tekintetében önállóságra rendezkednek be. Fel kívánják számolni gazdasági kapcsolataikat a tőkés országokkal, s a gazdálkodás ilyen állami rendszerében eleve nem lehet helye az „igazi” kereskedelemnek. S ebből azt a következtetést vonják le, hogy legjobb tehát, ha tőkés országok és kereskedők lehetőleg távolmaradnak a szocialista üzletektől, ha távortartják magukat a keleti kereskedelemről.

Valóban felfedezhetők ilyen autarkias gazdaságfejlesztési törekvések az egyes szocialista országokban. A felszabadulás utáni években, de különösen az első öt éves tervben találhatunk ilyen tendenciákat hazánk iparosításában. E törekvések káros hatásáról mindenki meggyőződött. Párhuzamos kapacitások,

a rendelkezésre álló erőforrások nem kellő kihasználása, gazdaságilag nem kellően megalapozott beruházások jelezték a helytelen utat. A hibák felismerése után hazánkban is megtették a kellő intézkedéseket azok felszámolására.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk — a hidegháború és az embargólisták híveinek sem szabad megfeledkezniük — arról, hogy az autarkias törekvések éppen abban az időben jelentkeztek az egyes szocialista országokban, amikor az embargós politika a legmagasabbra hágott. Nem véletlen, hogy az 1950-es évek elején találunk ilyen autarkias törekvéseket a szocialista országok iparfejlesztésében. Kényszerítve voltunk rá, mert a gazdasági kapcsolatok teljes felszámolásával fenyegetett bennünket az embargós politika. Mindez természetesen nem lehet mentség számunkra, mert ha a szocialista tábor egésze tekintetében indokolt is volt az autarkia, nem volt indokolható az egyes szocialista országok szempontjából.

Külön szakasz kezdetét jelentette az autarkias „érvek” terjesztésében az 1962-es moszkvai KGST tanácskozás, amely elfogadta a szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelveit. Az alapelvekről szóló nyilatkozatból közérthetően következik, hogy a szocialista országok szorosabbra akarják fűzni gazdasági együttműködésüket. Alapvető célkitűzés, hogy csökkentsük az egész termékfajták termeléséhez szükséges ráfordításokat a termelés szocialista országok közötti szakosítása és optimális koncentrálása útján. Az alapelvek jelentőséget a nyugati országok is elismerik, de felbukkannak olyan nézetek is, hogy a szocialista országok gazdasági együttműködésének ez az új szakasza a tőkés országokkal ez ideig fenntartott gazdasági kapcsolatok ellen irányulna, hogy azért fűzik szorosabbra a kapcsolataikat, mintha gazdasági életükből ki akarnák reszkeszteni a tőkés országokat. S már kész is a végkövetkeztetés: a szocialista nemzetközi munkamegosztás általunk történő megvalósítása a kelet—nyugati kereskedelmi kapcsolatok fejlődési lehetőségeinek korlátozásához vezet. De nézzük meg, hogy indokolt-e a tőkés országok aggodalma azért, hogy a szocialista nemzetközi munkamegosztás valamiféle befelé fordulást jelentene és hogy a két rendszer közötti kapcsolatok szűkülésére vezetne.

1950 és 1960 között a szocialista országok árucserforgalma a tőkés országokkal több mint háromszorosára nőtt. Az előbb említett forgalom 1961-ben pl. 19%-kal, míg a kapitalista országok egymásközötti forgalma mindössze 4%-kal nőtt. Nagymértékben nőtt a KGST országoknak a tőkés országokba irányuló gépkivitele. Ugyanígy jelentős mértékben bővült a KGST országok gépimportja is (a tőkés országokból!).

Különösen figyelemre méltó a KGST országok és az ázsiai, afrikai, latin-amerikai országok kereskedelmének a bővülése. Fontos számunkra ennek a kereskedelemnek az elemzése, mert megmutatja, hogy ott, ahol kisebbek a politikai akadályok, a kölcsönös árucserforgalom rohamos növekedésének vagyunk tanúi. Exportban ez a fejlődés 1951—1962 között több mint tízszeres, importban ugyanezen idő alatt több mint ötszörös. Részletezve:

*A KGST-országok forgalma a gyengén fejlett
országokkal¹⁷*

Év	Export (1951 = 100)	Import (1951 = 100)
1951	100	100
1953	103	61
1955	233	161
1958	430	251
1961	812	475
1962	1042	537

Jellegzetes vonás, és a Közös Piac diszkriminatív kereskedelempolitikáját mutatja, hogy amíg a KGST országok kereskedelme a tőkés országokkal egészében véve jelentősen bővült, addig a Közös Piac tagállamaival külkereskedelmünk 1961-ben csupán 4%-kal emelkedett. Ezzel szemben Angliával 13, Japánnal 37%-kal nőtt kereskedelmi forgalmunk. A tőkés országokkal folytatott kereskedelem egyáltalán nem indokolja a kelet–nyugati kereskedelem szűkülésére vonatkozó aggodalmukat.

Éppen a felsorolt tények mutatják, hogy a szocialista országok a két világrendszer közötti békés kapcsolatok kiépítésére törekuszenek. Erről az erőfeszítéstről világosan tanúskodik a Moszkvában aláírt, a szocialista nemzetközi munkamegosztást fejleszteni kívánó alapelvek tartalma is. Ebben a történelmi jelentőségű dokumentumban olvashatjuk: „... a szocialista nemzetközi munkamegosztást az egész világra kiterjedő nemzetközi munkamegosztás figyelembevételével szervezzük. A szocialista országok fejlesztik gazdasági kapcsolataikat a világ minden országával, s ezzel erősítik a két társadalmi-gazdasági világrendszer békés egymás mellett élésének anyagi alapját.” [18].

Szó sincs tehát arról, hogy a szocialista világrendszer szükségképpen autarkiaira vezetne, vagy ilyen célt tűzne ki. Éppen ellenkezőleg, a szocialista országok a nemzetközi munkamegosztás szélesítésével a termelőerők fejlődését kívánják elérni, ez pedig nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is teszi a gazdasági kapcsolatok bővítését, a külkereskedelem növelését évről évre minden tőkés országgal.

Bilateralizmus-multilateralizmus

A tőkés országok hivatalos gazdasági körei gyakran hangoztatják, hogy a két világrendszer közötti kereskedelem fejlődésének gátló tényezője a bilateralizmus, a kétoldalú elszámolások rendszere. A fejlett tőkés országok közötti kereskedelem általában multilaterális, ami azt jelenti, hogy egy bizonyos országban kitermelt devizát (külföldre szóló követelés) szabadon használhatják fel, bármelyik országban lehet érte vásárolni. Ha ez az elv megvalósulna a szocialista országok viszonylatában is, akkor — szerintük — az egyik legfőbb akadály hárulna el a kelet–nyugati kereskedelem fejlődése előtt. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy amíg mi is át nem térünk a többoldalú elszámolások rendszerére, addig a kereskedelem nem fejlődhet.

A bilaterális elszámolások az 1929–33-as években, a nagy világgazdasági válság után terjedtek el széles körben. Ez egyike volt azon eszközöknek, amelyek megakadályozták egyik vagy másik ország eladósodását. Hiszen a vásárlásoknál elsődleges szempont volt az, hogy mi az, amiért áruszállítással fizetni tudnak. A második világháború után először az Egyesült Államok lépett fel a multilateralizmus jelszavával, de a gazdasági kunjunktúra lehetővé tette, hogy az európai tőkés országok is áttérjenek erre a rendszerre. A multilateralizmus bevezetése előtt nagyarányú kereskedelmi liberalizáció ment végbe. A szocialista országok áruival szemben pedig nemhogy liberalizációt, hanem diszkriminatív politikát folytattak és folytatnak. Ma már egyre vonzóbb számukra a stabil szocialista piac, amely fontos áruehelyezési lehetőséget biztosít számukra. A multilateralizmus bevezetését sürgető törekvések mögött tehát az a cél húzódik meg, hogy a tőkés országok áruai akadálytalanul behatolhassanak a szocialista piacra, míg ezen utóbbi országok exportját gátolják. Mert ha többoldalú elszámolás keretében történik az elszámolás, könnyen elfordulhat, hogy a nálunk eladott áruk ellenértékét nem itt vásárolják el, hanem egy harmadik országban. Ez pedig az illető szocialista ország eladósodásához vezetne. A multilateralizmus bevezetése szocialista tőkés viszonylatban akkor jelentene valóban a kereskedelem fejlődését elősegítő lépést, ha mindkét tábor azonos kereskedelmi politikát folytatna.

Nem arról van szó, hogy a multilateralizmus a szocialista gazdaságtól idegen, hanem, hogy a szocialista országok közötti munkamegosztás kezdetén a bilateralizmus felelt meg legjobban a követelményeknek. Kizárta az egymás felé való eladósodás veszélyét, arra ösztönözte az országokat, hogy a kölcsönös áruforgalom növelése végett alaposabban tanulmányozzák egymás gazdaságát, kölcsönösen keressék az egymást legoptimálisabban segítő utakat a külkereskedelemben.

Most viszont már a kétoldalú elszámolási rendszer gátolja a kereskedelmi forgalom zavartalan növekedését, mert túlzott adminisztrációhoz vezet, technikailag nehézkessé teszi az elszámolásokat.

A munkamegosztás szélesedése megteremtette a többoldalú elszámolások bevezetésének lehetőségét, amit az 1963-ban hozott KGST határozat alapján realizáltak is. Az áruszállítások nyilvántartására és a fizetések lebonyolítására új szervet, a Nemzetközi Gazdasági Együttműködési Bankot hozták létre. Ennek értelmében 1964. január 1-vel a KGST országok át is tértek a multilateralizmus rendszerére.

A nyugat-európai integráció hatása a kelet–nyugati kereskedelemre

Nem lenne teljes a kelet–nyugati kereskedelemről, annak alakulásáról, azt elősegítő és akadályozó tényezőiről az eddigiekben felvázolt kép, ha nemoznánk néhány szót a nyugat-európai integrációs törekvések hatásáról. Itt különösen az Európai Gazdasági Közösséget, vagy más néven a Közös Piacot kell kiemelnünk. Természetesen ennek ellenlábasa az Európai Szabadkereskedelmi Társaság (EFTA) kereskedelemgátló hatása sem hanyagolható el, de méreteiben és diszkriminatív jellegében messze elmaradt az előző mögött.

A második világháború után Nyugat-Európa szerte kibontakozó integrációs szervezetek fékezik nemcsak a kelet–nyugati kereskedelmet, hanem a világ-

kereskedelem fejlődését is. Blokkalakítási politikájukkal darabokra szakítják a világpiacot, széleskörű diszkriminációjuk pedig fékezi a nemzetközi munkamegosztás kiszélesítését. A tőkés országoknak ez a „befeléfordulása” növeli a blokkon belüli kereskedelmi forgalmat a blokkon kívüli, vagy éppen a blokkok közötti kereskedelmi forgalom rovására. Ezzel kapcsolatban kevés köze van az igazsághoz annak az állításnak, amely szerint a blokkon belüli forgalomnövekedést kizárólag a liberalizáció hatásának igyekszik feltüntetni.

A gazdaságban a Közös Piac létrejötte előtt végbemenő strukturális változások és a tudományos-technikai forradalom egyéb következményei (optimális szérianagyság megnövekedése) a gazdasági integrációtól függetlenül megnövelte ezen országok egymás közötti külkereskedelmi forgalmát.

Utalni szeretnék azokra a nyugati aggodalmakra, amelyeket már fentebb említettem, hogy a KGST országok együttműködésének új szakasza csak hátráltató tényezőként jelentkezik a kelet–nyugati kereskedelemben, mert a szocialista országok a jövőben függetleníteni akarják gazdaságukat a tőkés gazdaságtól. Ha mélyebben megvizsgáljuk a tényeket, szembetűnik a különbség a szocialista „blokkalakítás” és a Közös Piac között. A KGST országokat egyáltalán nem lehet a kelet–nyugati kereskedelmet gátló intézkedések vádjával illetni, mert a KGST nem zárt szervezet, bármelyik ország tagja lehet. Annál nagyobb azonban a Közös Piac felelőssége ezen a területen.

Az általános helyzet jellemzésére a következőket lehet elmondani: a Közös Piac kereskedelmi forgalma a szocialista országokkal, ha szerény mértékben is, de bővülő tendenciát mutat. Ennek bizonyítéka a következő statisztikai összeállítás:

Az Európai Közös Piac tagországainak behozatala¹⁹

Megnevezés	1958	1959	1960	1961	1958	1961
	millió dollár				megoszlás %	
Összes behozatal	22946	24313	29595	32162	100,0	100,0
Az Európai Közös Piac országaiból	6790	8091	10150	11709	29,6	36,4
Az Európai Közös Piacon kívüli országokból	16156	16222	19445	20453	70,4	63,6
Az Európai Szabadkereskedelmi Övezet országaiból	3608	3895	4459	4920	15,7	15,3
Ezen belül az Egyesült Királyságból	1192	1347	1532	1755	5,2	5,5
A Brit Nemzetközösség egyéb tag-országaiból	2469	2369	2659	2650	10,8	8,2
Az európai szocialista országokból	678	824	975	1079	3,0	3,4
Az Amerikai Egyesült Államokból	2808	2651	3800	4053	12,2	12,6

Az Európai Közös Piac tagországainak kivitele²⁰

Megnevezés	1958	1959	1960	1961	1958	1961
	millió dollár				megoszlás %	
Összes kivitel	22775	25227	29729	32322	100,0	100,0
Az Európai Közös Piac országai	6864	8176	10246	11898	30,1	36,8
Az Európai Közös Piacon kívüli országokba	15911	17051	19483	20424	69,9	63,2
Ebből: az Európai Szabadkereskedelmi Övezet országaiba	4970	5415	5509	7172	21,8	22,2
Ezen belül az Egyesült Királyságba	1330	1445	1759	1812	5,8	5,6
A Brit Nemzetközösség egyéb tagországaiba	1498	1539	1801	1777	6,6	5,5
Az európai szocialista országokba	626	712	992	1098	2,7	3,4
Az Amerikai Egyesült Államokba	1664	2371	2242	2232	7,3	6,9

A statisztikai adatokból kitűnik, hogy a szocialista országok részesedése a Közös Piac külkereskedelmi forgalmából növekszik, de csökkenést mutat a más európai országokkal kapcsolatos kereskedelmi forgalom, ami a Közös Piac világkereskedelmet gátló hatását tükrözi. Kereskedelmi forgalmunk növekedése láttán nem szabad illúziókat táplálnunk, mert még nem érvényesül a maga teljességében a Közös Piac diszkriminációs politikája velünk szemben.

A következőkben vizsgáljuk meg, hogy mely területeken nyilvánul meg a Közös Piac kereskedelemgátló szerepe.

1. Mint ismeretes, a Közös Piac célkitűzései közé tartozik, hogy az egymás közötti vámsorompókat fokozatosan lebontja. Szabad tőke-, áru- és munkaerő-áramlás biztosításával az átmeneti időszak végéig — amely az eredeti számítások szerint 1970-ig tart — közös vámuniót hoz létre. A hat ország közötti vámok eltörlése *egyre növekvő diszkriminációt jelent* a kívülálló országokkal szemben. Ugyanis a Közösségen belüli vámok eltörlése jelentős mértékben rontja a Közösségen kívülálló harmadik ország áruinak versenyképességét a Közös Piacon. Ezzel a Közösségen kívüli államokkal bonyolított kereskedelmi forgalmuk egyre inkább átterelődik a tagországok egymás-közötti forgalmára.

A Közös Piac diszkriminációs intézkedései közül különösen kitűnik mezőgazdasági politikája. A mezőgazdasági rendtartás olyan eszközöket tartalmaz, amely nagyon megnehezíti a Közös Piac tagállamaiba irányuló mezőgazdasági kivitel, radikálisan csökkenti a kívülálló országok versenyképességét. Különösen élesen érinti ez azokat a szocialista országokat, amelyek kivitelében elég nagy százalékkal szerepelnek a mezőgazdasági cikkek (Bulgária, Magyarország, Lengyelország). A Közös Piac tagállamai eddig is sújtották vámokkal a Ke-

letről érkező árukat, de a jelenleg érvényben levő bonyolult agrárpiaci rendtartás, amely mennyiségi korlátozásokon, az árakba való beavatkozáson, lefőlözésen és szubvencionáláson alapul, a kívülállók számára sokkal nagyobb terhet jelent, mint eddig a vámok.

2. Az általános vámdiszkrimináción túlmenően különleges megszorításokat alkalmaz a Közös Piac a szocialista országokkal szemben.

a) A tagállamok mielőtt kétoldalú szerződéseket kötnének a szocialista országokkal, előzőleg kötelesek a szerződéstervezetet a Közös Piac Végrehajtó Bizottságával megbeszélni jóváhagyás céljából. A Végrehajtó Bizottságnak ezt a jogát a Római Szerződés 113. cikke biztosítja, amely leszögezi, hogy a tagállamok egységes eljárást kötelesek követni a kereskedelmi szerződések kötésénél, liberalizálási intézkedések bevezetésénél, exportpolitikájuk kialakításánál stb. Ez azt jelenti, hogy nem elégednek meg az agresszív „agrárpiaci rendtartásukkal”, hanem a kereskedelmi forgalmat még politikai szempontoknak is alá kívánják rendelni.

A vámdiszkrimináció mellett a nemzetközi kereskedelmet és ezen belül a szocialista országokkal való kereskedelmet az sérti legjobban, hogy megszünteti az importőrök szabad választási lehetőségét és a Közös Piac elhatározása alapján szabja meg az import irányát.

Ilyen politikai megfontolások érvényesítését megkönnyíti a nemrégien megjelent közös-piaci rendelet is, amelynek a lényege az, hogy a kialakítandó közös kereskedelempolitika szempontjából a kívülálló országokat két csoportba sorolja. Az első csoportba azok az országok tartoznak, amelyek tagjai a GATT-nak (General Agreement on Tariffs and Trade), vagy amelyek kereskedelempolitikája a GATT alapelveken nyugszik. A másik csoportot azok az országok alkotják, amelyek nem fogadták el a GATT kereskedelempolitikáját, vagyis a szocialista országok. A rendelet értelmében a Közös Piac széleskörű liberalizációt kíván foganatosítani az első csoportba tartozó országokkal, míg a szocialista országokkal szemben továbbra is fent kívánja tartani a mennyiségi korlátozásokat, célul tűzi ki a nemzeti kontingensek globális kontingensekké alakítását. Ugyanakkor siet a határozat leszögezni, hogy a mezőgazdasági cikkekre vonatkozó szabályozás nem tartozik a hatáskörébe.

b) 1963-ban a Közös Piac rendeletet adott ki, amely újabb diszkriminatív intézkedéseket helyez kilátásba a szocialista országokkal szemben. A rendeletben kimondják, hogy az „állami rendszerű kereskedelmet” folytató országokkal a külkereskedelmüket felül kell vizsgálni. Pontos meghatározást nem ad ugyan, hogy mely országok tartoznak ebbe a kategóriába, azt sem mondja meg a határozat, hogy milyen kritériumok alapján lehet az országokat ebbe a csoportba sorolni. Nyilván itt is a szocialista országokról van szó.

A rendelet célul tűzi ki, hogy a fent említett országokkal szemben a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan szigorúbb rendszabályokat kíván alkalmazni. Kimondja, hogy a Közös Piac ezekből az országokból származó fontosabb mezőgazdasági termékek behozatalát egyoldalúan megállapított ún. becsült összegekkel limitálja. Ez a limitmennyiség nem haladhatja meg az 1960–61. évi behozatal átlagát. Ha a behozatal meghaladja a kívánt összeget, akkor azt leállíthatják, hogy elkerüljék a behozatal emelkedése következtében beálló „piaci zavarokat”. A rendelet azt is kimondja, hogy a szocialista országokból származó behozatalra importengedélyek szükségesek, s az engedélyek bármikor visszavonhatók.

Természetesen minden országnak jogában áll belső termelésének védelme céljából ilyen és ehhez hasonló intézkedések bevezetése, azonban ebben az esetben nem erről van szó. Gazdaságilag teljesen megalapozatlan ez a védelem. Különösen indokolatlan a Közös Piac országainak féltelme attól, hogy a szocialista országok „megzavarják” piacukat, ha figyelembe vesszük a KGST országok részesedését az előbbieik külkereskedelmi forgalmában.

1961-ben nyersanyag és iparcikk importjukban a KGST országok részesedése kb. 3% volt, de egyetlen Közös Piac országban sem érte el a 6%-ot. agrárimportban a szocialista országok részesedése 5,3%, a piaci rendtartás alá vont cikkekben ez az arány 6%. Számottevő a szocialista országok részesedése a baromfiimportban 13,7%, a sertésimportban 16,5% és a tojásimportban 18%. Ebből következően elképzelhetetlen és gazdaságilag megalapozatlan az a feltevés, hogy a Keletről jövő áruk zavarokat okoznak a Közös Piac piaci-, és ármechanizmusában. Az pedig teljesen hihetetlen, hogy ennek az importnak a mértéke még külön szabályozást is indokoltá tegyen.

Az a tény, hogy a Közös Piac köré csoportosuló ellentmondások magva egyrészt az agrárpiacon rendtartásban, másrészt pedig az egyre mélyülő protekcionista kereskedelempolitikájában van, a nemzetközi gazdasági figyelmet egyre inkább rájuk irányítja. Ezek miatt éleződött ki az ellentét a Közös Piac és más európai országok, a Közös Piac és a szocialista országok, valamint a Közös Piac és a gyengén fejlett országok között.

Orvendetes, hogy a fontosabb nemzetközi gazdasági szervezetekben mind többet foglalkoznak a Közös Piac kereskedelemgátló politikájával és ebben a vonatkozásban a kelet–nyugati kereskedelem alakulásával is. Így pl. az 1963. április 18-án kezdődő Európai Gazdasági Bizottság 18. közgyűlésén igen pozitív állásfoglalások hangzottak el a kereskedelemfejlesztő bizottság beszámolójában. A vita minden résztvevője elismerte a kelet–nyugati kereskedelem gazdasági és politikai fontosságát, egyetértettek azzal a javaslattal, amely annak fejlődését elő kívánja segíteni. Abban azonban már nem volt ilyen tökéletes összhang, hogy miként lehet ezt a fejlődést elérni. Elsősorban az NSZK nem ért egyet azzal, hogy a kelet–nyugati kereskedelem problémáit az Európai Gazdasági Bizottság ülésein, vagy más átfogó nemzetközi szervekben kell megvizsgálni. Szerintük ennek egyedüli módja az, hogy kétoldalú megbeszélések alapján segítsék elő a kereskedelem fejlődését.

Ennek ellenére a 18. ülészak mégis határozatot hozott, hogy a kelet–nyugati kereskedelem kérdéseinek tanulmányozása céljából létesíteni kell egy külön szakértői bizottságot, amelynek feladata, hogy megvizsgálja a kereskedelem fejlődése előtt álló akadályokat, különös tekintettel a különböző társadalmi berendezkedésű országok közötti kereskedelem fejlődésére. Tanulmányozás tárgyává kell tenni a kelet–nyugati kereskedelmet érintő alábbi kérdéseket:

1. a vámtarifák szerepe a különböző gazdasági rendszerekhez tartozó országok kereskedelmében, valamint az ár-, pénzügyi-, adópolitika befolyása a külkereskedelemre;
2. a legnagyobb kedvezmény záradékának, valamint a megkülönböztetéstől mentes elbánásnak alkalmazása a különböző gazdasági rendszerekben;
3. az áruforgalom és a fizetési forgalom multilaterálisabb rendszerének megalkotására irányuló lehetőség.

A határozati javaslat előterjesztői: USA, Franciaország, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, az Egyesült Királyság, Svédország, Csehszlovákia, Szovjetunió és Jugoszlávia voltak.

Feladataink a kelet–nyugati kereskedelem bővítésében

A szocialista országok is tehetnek lépéseket olyan irányban, hogy gátolják és érvénytelenítsék a tőkés országok részéről megnyilvánuló diszkriminációs kereskedelempolitikát, csökkentsék annak hatását.

Más eszközeink pedig nagymértékben elősegíthetik Nyugatra irányuló exportunk fokozását.

Ilyen eszközeink:

a) a világkereskedelem struktúrájában végbemenő változások gondosabb tanulmányozása és annak figyelembevétele exportsztruktúránk kialakításában. Szorosabb kapcsolatra van szükség az ipar és a külkereskedelem között, annak érdekében, hogy az ipar megfelelő gyorsasággal tudjon reagálni a külkereskedelem által támasztott igényekre. Mert pl. néhány cikk esetében mire jelentkeztünk vele a világpiacon, már nem volt rá kereslet, vagy megváltozott formája volt a kívánalom;

b) fokozott gondot kell fordítanunk exportunkban a korszerűségekre. Itt megint csak az átfutási idő meghosszabbodása a fő probléma. Lehet, hogy a fejlesztés időpontjában a termék megfelel a korszerűség, a modernség követelményeinek, de mire a terméket a külkereskedelem rendelkezésére bocsátanák, már mások a követelmények. Pl. a frekvenciamodulált szélessávú, mikrohullámú berendezés átfutási ideje: a fejlesztés 1959-ben kezdődött, a prototípus jóváhagyását 1966-ra, a nullszériát 1967-re, a sorozatgyártást pedig 1968-ra tervezik!

c) Kedvező hatással lesz a kelet–nyugati kereskedelem alakulására a szocialista országok gépipari szakosodása is. A jelenleg érvényben levő széles gyártmányskála elkerülhetetlenül a párhuzamosságra és ennek következtében a forgalom csökkenésére vezet. A gyártásszakosítás bővítése mind a szocialista, mind pedig a tőkés piacokon az értékesítés lehetőségeit növeli, míg a szakosítás hiánya valamennyi szocialista országot hátrányos helyzetbe juttat mindkét piacon;

d) jelentős forgalomemelkedést érhetünk el azáltal is, hogy javítjuk a külkereskedelem technikáját. Itt a piackutató munka jobb megszervezésére, hatékonyabbá tételére gondolok. Nincs kellően biztosítva még az alkatrészellátás sem, javítószolgálatunk bővítése is kívánatos volna. Nem használjuk ki eléggé a kiállítások és a nemzetközi vásárok adta lehetőségeket sem. Az utóbbi időben ugyan számottevő haladást értünk el ezen a területen, amit bizonyít az egyes vásárokon és kiállításokon kötött ügyletek száma is;

e) rugalmasabb kereskedelempolitika alkalmazásával egyensúlyozható és esetleg ki is iktatható a tőkés részről megnyilvánuló diszkrimináció. Különösen érvényes ez a Közös Piac országai felé. Ha ugyanis a Közös Piac megszorításokat alkalmaz a szocialista országokkal szemben, nekünk hasonló hatású retorziókkal kell élnünk. Ilyen eszköz Magyarország esetében pl. a kettős vámtarifarendszer, amely arra szolgál, hogy azokkal az országokkal szemben, ame-

lyek a velünk folytatott kereskedelmükben nem alkalmazzák a kereskedelem nemzetközi érvényű normáit, azokkal szemben mi magasabb vámtételeket állapítunk meg.

JEGYZETEK

- [1] E cikk részét képezi egy nagyobb terjedelmű tanulmánynak, melynek témája a különböző társadalmi berendezkedésű országok közötti kereskedelem.
- [2] Természetesen a szakaszokra való osztás a jelen esetben túlzottan mechanikus, merev, mert az, ami az egyik szakaszra jellemző, az a többi szakaszban is megtalálható elem, csak éppen nem az adja a meghatározó oldalt.
- [3] VAJDA IMRE, Nemzetközi Kereskedelem, 243.
- [4] Manchester Guardian 1954. március 23.
- [5] Le Monde, 1953. június 16.
- [6] Oest. Volkswirt, 1955. augusztus 12.
- [7] NYERGES JÁNOS, A kelet—nyugati kereskedelem időszerű kérdései.
- [8] Megjegyzem, hogy az egész szocialista táborra nézve nem áll rendelkezésemre statisztika, ezért csak a KGST országok viszonylatában tudok összehasonlítást tenni. Nagy hibát nem követünk ezzel el, mert a kelet—nyugati kereskedelem gerince az európai szocialista és a tőkés országok között bonyolódik le.
- [9] Yearbook of International Statistics, 1960. U. N. Monthly Bulletin of Statistics, 1963. június, U. N.
- [10] Yearbook of International Trade Statistics, 1960. Monthly Bulletin of Statistics, 1963. június, U. N.
- [11] VAJDA IMRE, Szocialista külkereskedelem, 392.
A tőkés országok gazdasági helyzete, 1962.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikák.
- [12] Monthly Bulletin of Statistics, 1961. április, U. N.
- [13] Moszkvai Nyilatkozat.
- [14] The Oriental Economist, 1961. november.
- [15] Nyerges János előadása nyomán.
- [16] GATT-jelentés 1958. (Trends in International Trade).
- [17] Yearbook of International Trade Statistics, 1963. június, U. N.
- [18] A szocialista országok gazdasági együttműködésének alapelvei.
- [19] Statisztikai Szemle, 1963. február.
- [20] Uo.

ФОРМИРОВАНИЕ ВОСТОЧНО-ЗАПАДНОЙ ТОРГОВЛИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ОБЩЕГО РЫНКА

Ф. Вудах

В этой статье автор дает краткий обзор истории восточно-западной торговли. Показываются те факторы, которые начиная с 1953 года приводят к расширению торгового оборота между двумя сторонами. Статья подробно занимается проблемой ухудшения положения на рынке. Она устанавливает, что положение современной торговли не соответствует требованиям. В связи с этим она опровергает те утверждения, при помощи которых буржуазная пресса обвиняет нас в неудовлетворительном результате торгового оборота. Автор приходит к окончательному выводу, что низкий уровень торговли между Востоком и Западом нельзя объяснить хозяйственными причинами. Вопрос надо ставить в политическом аспекте.

Вторая глава статьи занимается влиянием западно-европейских интеграционных стремлений. Она указывает те главные территории, где Общий рынок для восточно-западной торговли ограничивается.

DIE GESTALTUNG DES HANDELS ZWISCHEN OST UND WEST, MIT BESONDERER RÜCKSICHT AUF DAS ZUSTANDEKOMMEN DES GEMEINSAMEN MARKTES

Von

F. Vidács

Verfasser gibt einen kurzen Überblick der Entwicklung des Handels zwischen Ost und West. Es werden die Faktoren aufgezeigt, die seit 1953 zur Erweiterung des Handels zwischen den beiden Parteien führten; von diesen wird das immer schwieriger werdende Marktproblem ausführlich behandelt. Es wird festgestellt, dass die gegenwärtige Lage des Handels den Anforderungen nicht entspricht. Diesbezüglich werden die Ansichten widerlegt, die in der Bourgeoispreste das ungenügende Volumen des Handelsverkehrs dem östlichen Partner zu Lasten legen. Es wird die Schlussfolgerung gezogen, dass der niedrige Stand des Handels zwischen Ost und West durch wirtschaftliche Gründe nicht zu erklären ist. Die Frage taucht immer als politisches Problem auf.

Der zweite Abschnitt des Aufsatzes befasst sich mit den Wirkungen der westeuropäischen Integrationsbestrebungen. Es werden die wichtigsten Gebiete aufgeführt, auf denen der Gemeinsame Markt dem Handel zwischen Ost und West Schranken zu setzen sucht.